

Medzigeneračná solidarita z perspektívy vzťahov medzi dospelými deťmi a ich starnúcimi rodičmi

Martina Hrozenská

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied, FSVaZ UKF v Nitre, Nitra

Anotácia: *Medzigeneračná solidarita z perspektívy vzťahov medzi dospelými deťmi a ich starnúcimi rodičmi.* Demografické ukazovatele hovoria jasnou rečou – zásadné zmeny sa budú týkať populácie v produktívnom veku, ako aj staršej populácie a pôjde najmä o zvyšovanie nárokov na formálne služby dlhodobej starostlivosti a ich financovanie. Pod tlakom okolností bude sektor formálnej, ale aj neformálnej starostlivosti. Prehľadová stať zachytáva variabilitu medziľudských vzťahov medzi generáciami príbuzných, výmenu podpory medzi nimi a možnosti a limity neformálnej starostlivosti o seniorov na Slovensku i vo svete. Neformálny opatrovateľský vzťah je vnímaný ako jedna z foriem riešenia dlhodobej starostlivosti o starších ľuďoch. V príspevku sa zaoberáme taktiež edukačnou rovinou medzigeneračných vzťahov, ako východiskovej línie vzdelávateľov takzvaných pomáhajúcich pracovníkov.
PEDAGOGIKA.SK, 2013, ročník 4, č. 3: 197-213

Kľúčové slová: dospelé deti, medzigeneračná solidarita, neformálne opatrovanie, rodičia a deti, starší ľudia, vzťahy.

Intergenerational Solidarity between Adults Children and Their Ageing Parents. Demographic indicators speak a clear language – substantial changes will regard productive population as well as older population and it will be particularly a matter of raising demands on formal services of long-term care and their financing. Sector of both formal and informal care will be under pressure of circumstances. This survey article describes variability of human relations between generations of relatives, their support exchange and options and limits of informal care for the elderly in Slovakia and in the world. Informal caregiving relationship is perceived as one of forms of solutions for a long-term care for older persons. In this contribution, we also deal with an educational side to intergenerational relationships as a starting line for educators of helping workers.
PEDAGOGIKA.SK, 2013, Vol. 4. (No. 3: 197-213)

Key words: adult children, intergenerational solidarity, informal care, parents and children, older persons, relationships.

Úvod

Jedna z najdôležitejších zmien minulého storočia sa týka dĺžky trvania vzťahov medzi rodičmi a deťmi. Dnes rodičia a deti často spoločne prežívajú päť alebo

šesť dekád života. Hagestad a Uhlenberg (2007) uvádzajú, že väčšina dospelých vo veku 50 – 59 rokov v industrializovaných krajinách má aspoň jedného starnúceho rodiča. V skutočnosti obe strany trávajú viac rokov spoločne ako dospelí, než ako rodičia vychovávajúci deti. Tento fenomén ľudskej skúsenosti teda právom púta pozornosť výskumníkov¹. Cieľom textu je okrem iného pohľad na vzťahy medzi dospelými deťmi a ich rodičmi, konkrétne ich deskripcie a charakteristiky, so zreteľom na vzájomnú pomoc a podporu dospelých detí a ich rodičov, osobitne vo forme opatrovania rodičov deťmi. Zvláštny zreteľ kladieme aj na edukačnú líniu v medzigeneračných vzťahoch a v medzigeneračnej solidarite. Na medzigeneračnú solidaritu budeme nazerať ako na sociálnu súdržnosť vo forme mikrosociálnej solidarity, teda tej, ktorá je realizovaná na úrovni rodinných príslušníkov a ich vzájomných väzieb.

V podmienkach SR bol v roku 2005 realizovaný výskum slovenskej rodiny pod vedením prof. Ondrejkooviča, ktorý priniesol okrem iného nasledovné zistenia: na vzorke 494 nitrianskych rodín² bolo potvrdené, že 68,8 % opytovaných (prevažne išlo o ženy vo veku 36 – 56 rokov) malo žijúcu matku a 54,4 % opytovaných aj svokra, ďalej 46,6 % respondentov malo otca a 35,2 % malo svokra (Ondrejkoovič et al., 2007, s. 59). Ďalej sa zistilo, že 9 z 10 rodičov reprezentantov strednej generácie žije samostatne. V prípadoch viacgeneračného spoluzitia išlo o domácnosť dcér a ich rodín žijúcich s rodičmi (10,1 % s matkou a 8,4 % s otcom) (Ondrejkoovič et al., 2007, s. 60).

Výskumným šetrením z roku 2005 sa taktiež zistilo, že medzigeneračná pomoc možno považovať za charakteristickú pre slovenskú rodinu. Rodinám strednej generácie pomáhali (a pomáhajú) starí rodičia pri starostlivosti o deti, a to tak formou finančnej či naturálnej pomoci, ako aj pomoci pri zabezpečení bývania (Ondrejkoovič et al., 2007, s. 72). Naopak, stredná generácia sa rodičom odvdáva pomocou najmä vo forme osobných kontaktov a povzbudzovania pri návštevách, údržbách domácností a domácich prácach. Vyše 1/5 strednej generácie poskytovala svojim rodičom pomoc vo forme ošetrovania a opatery (Ondrejkoovič et al., 2007, s. 72). Zaujímavé je tiež zistenie, že vzájomná pomoc medzi strednou generáciou (a ich) osamostatnenými deťmi je na relatívne vyššej úrovni v starom meste a na sídliskách, než v prímestských častiach (Ondrejkoovič et al., 2007, s. 72).

---

¹ Na Slovensku index starnutia (počet osôb vo veku 65 a viac rokov pripadajúcich na 100 osôb vo veku 0 – 14 rokov) dosiahol v roku 2011 hodnotu 82,96; pre porovnanie v roku 2007 bola táto hodnota na úrovni 76 (Veková štruktúra obyvateľstva, 2012).

² Myslí sa mesto Nitra a prímestské obce Dolné a Horné Krškany a Janíkovce. Mesto Nitra je piatym najväčším mestom SR, s počtom obyvateľov 85 172 v roku 2005 (<http://naseobce.sk/mesta-a-obce/1056-nitra>).

Podľa slovenskej legislatívy, konkrétne zákona o rodine č. 36/2005 Z. z. (§ 43, ods. 2) *je dieťa povinné svojim rodičom prejavovať primeranú úctu a rešpektovať ich. Deti, ktoré sú schopné samy sa živiť, sú povinné zabezpečiť svojim rodičom primeranú výživu, ak to potrebujú* (§ 66 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.). Rodičia pritom nemusia žiť spolu, posudzujú sa osobitne. Zároveň, ak je detí viac, povinnosť má každé z nich; schopnosti, možnosti a majetkové pomery každého dieťaťa sa posudzujú osobitne a zároveň vo vzťahu k schopnostiam, možnostiam a majetkovým pomerom ostatných detí. Kritériá určenia rozsahu vyživovacej povinnosti zahŕňajú odôvodnené potreby rodiča, pričom za plnenie vyživovacej povinnosti sa považuje aj osobná starostlivosť o rodiča (napr. ak je rodič imobilný a potrebuje starostlivosť inej osoby). Rozsah vyživovacej povinnosti je určený ako primeraná výživa, do ktorej patrí napr. aj bývanie, kultúrne potreby či iné. Podľa § 67 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z. *každé dieťa plní vyživovaciu povinnosť voči rodičom v takom rozsahu, aký zodpovedá pomeru jeho schopností, možností a majetkových pomerov k schopnostiam, možnostiam a k majetkovým pomerom ostatných detí. Vyživovacia povinnosť medzi manželmi a poskytovanie príspevku na výživu rozvedenému manželovi predchádza vyživovaciu povinnosť detí voči rodičom*. Obaja rodičia prispievajú na výživu svojich detí podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov. Dieťa má právo podieľať sa na životnej úrovni rodičov (§ 62 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.). Na základe informácií poskytnutých Ministerstvom spravodlivosti SR (2013) o sporoch z oblasti rodinného práva možno sledovať počty nárokov vyživovacej povinnosti detí voči rodičom, ktoré mali stúpajúcu tendenciu najmä po roku 2007 (kým v roku 2007 to bolo 77 nárokov, v roku 2009 to už bolo 133 a v roku 2011 až 203 nárokov). Z poskytnutých informácií však nie je možné zistiť napr. vekovú skladbu oprávnených osôb.

Vzťahy medzi dospelými a ich rodičmi sú odlišné od ostatných typov sociálnych väzieb kvôli ich dlhej spoločnej histórii a vyvíjajúcej sa povahe vzťahu od detstva cez dospelosť. Puto je vytvorené pri pôrode a väčšinou pretrváva, pokiaľ jedna zo strán nezomrie. Čas od detstva po dospelosť sa vyznačuje dramatickou diskontinuitou v štrukturálnych i emocionálnych kvalitách. Obdobie detstva sa vyznačuje vysokou závislosťou od rodičov, koordináciou časového plánu oboch strán a spoločného prostredia.

Pre väčšinu dospelých väzby medzi rodičom a dieťaťom významne vyčnievajú a zahrňujú častú interakciu a oporu. Amato (2000) konštatuje, že s výnimkou rozvedených alebo neprítomných otcov, rodičia a deti zriedkakedy prerušia kontakt. Fingerman et al. (2004) zistili, že dospelí zvyčajne označujú svoj vzťah s rodičmi alebo vyrastenými deťmi hneď po romantickom partnerstve ako svoju najdôležitejšiu väzbu. V neskoršom období života, keď rodičia ovdovejú, sa vyrastené deti môžu stať ich primárnou sociálnou väzbou.

Podľa Fingermana (2000) alebo Silversteina et al. (2006) sa aj v čase neprítomnosti životných či zdravotných kríz vyrastené deti a starnúci rodičia zapájajú do výmeny každodennej opory, spoločnosti a konverzácie.

Variabilita vo vzťahoch medzi dospelými a ich rodičmi

Veľká časť toho, čo je známe o variabilite, zahŕňa sociálne štrukturálne premenné ako pohlavie, rodinný stav, geografickú vzdialenosť a etnickú príslušnosť. Podľa Trolla (1987) ženy zvyčajne uvádzajú väčšiu investíciu do svojich sociálnych vzťahov ako muži a zabezpečujú súdržnosť medzi generáciami plánovaním rodinných udalostí, ponúkaním pomoci a udržovaním spojení. Podobne sú dcéry viac emocionálne zapojené do svojich vzťahov s rodičmi než synovia (Fingerman, 2003; Willson et al., 2003). Suitor et al. (2006, 2007) konštatujú, že keď si matky vyberajú obľúbenca, pokiaľ ide o emocionálne prepojenie a podporu, nepomerne uprednostňujú dcéry. Štúdie nedávnych kohort však naznačujú, že tieto rodové rozdiely môžu slabnúť. Tieto zmiešané výsledky naznačujú, že v osvedčených rolách pohlaví umiestňujúcich matky a dcéry do centra rodiny môže dochádzať k posunu. Napriek tomu by bolo unáhlené považovať rodičov a potomkov za rodovo neutrálnych. Pohlavie je relatívne stabilnou charakteristikou s pretrvávajúcim vplyvom na túto väzbu.

Zmeny stavu počas života môžu tiež pôsobiť na zvýšený alebo znížený kontakt a úzkosť tejto väzby, čoho názorným príkladom je rodinný stav. Amato (2000) zistil, že zosobášení rodičia, predovšetkým otcovia, sú viac spojení so svojimi vyrastenými deťmi než rozvedení otcovia. Vdovstvo však naopak môže viesť k zvýšenému kontaktu a spoliehaniu sa na potomka, či potomkov. Svadba potomka môže spôsobiť odlúčenie od rodičov, pretože mladí dospelí sú pohltení svojimi vzájomnými partnerskými väzbami (Sarkisian, Gerstel, 2008). Podobné modely možno pozorovať pri študentskom stave – mladí dospelí, ktorí študujú, dostávajú viac podpory ako tí, ktorí vzdelanie ukončili (Aquilino, 2006; Fingerman et al., 2009). Základný jednotiaci motív pre tieto modely odráža dostupné sociálne a materiálne zdroje, ktorými rodičia a potomkovia disponujú. V situáciách, kedy majú nedostatok sociálnych partnerov, času alebo materiálnych zdrojov, nachádzajú rodičia a potomkovia pomoc medzi sebou navzájom.

Veľkosť rodiny môže podobným spôsobom zohrávať centrálnu úlohu v povahe akejkoľvek danej väzby potomka s jeho/jej starnúcimi rodičmi. V početnejšom súrodeneckom vzťahu sa môže každému potomkovi dostávať menej rodičovskej podpory a náklonnosti (Fingerman et al., 2010; Grundy, Henretta, 2006) a budúce kohorty starších dospelých môžu mať menej potomkov, ktorí k nim prídu v čase úpadkov ich zdravotného stavu. Štúdia postarších matiek napríklad ukázala, že prikladali väčšiu dôležitosť väzbám s daným dieťaťom, keď mali menej detí. Psychologická dôležitosť väzby navyše

zohrávala pri kvalitách vzťahu dôležitejšiu úlohu než veľkosť rodiny (Fingerman, 2003).

Súčasná koncepcie variability modelov vzťahov medzi dospelými a rodičmi majú tendenciu k sociologickej orientácii, v dôsledku čoho vieme viac o štrukturálnych než o intrapsychických premenných. Zo sociologickej perspektívy nám je známe, že starostlivosť o starších ľudí prechádzala tzv. vývojovou triádou – charita, obec a štát. Starostlivosť o starších spočívala výhradne na rodine, pokiaľ táto nebola schopná alebo nechcela plniť svoje úlohy, končili seniori v nedôstojných pomeroch, zomierali hladní a biedni. S charitatívnymi organizáciami vstúpil do starostlivosti o núdzných princíp kresťanskej lásky. Najstaršie sociálne ustanovizne zakladali a spravovali cirkvi – cirkevné rády, neskôr mestské samosprávy, bohatí šľachtici alebo mešťania. Spočiatku neboli špecializovanými ústavmi, mali charakter všeobecných zdravotno-sociálnych ustanovizní pod názvom špitál (hospitál), či xenodochium. Starostlivosť dostávali chorí, chudobní, starci, siroty i pocestní. Aj neskoršie chudobince a tzv. opatrovacie ústavy (nazývané aj lazarety) boli ako pokračovatelia stredovekých xenodochií často jediným azylom pre starých a chorých ľudí. V období po 1. svetovej vojne existovali na území Slovenska, resp. Československa špecializované chudobince pre staré osoby. Tieto sa živili z milodarov občanov mesta či obce. Z roku 1935 je známy Masarykov okresný sociálno-zdravotný dom v Púchove.

Úroveň starostlivosti v chudobincoch závisela od finančných možností a od toho, pre koho boli určené. Ak sa rodina nedokázala postarať o svojich rodinných príslušníkov, mohla sa obrátiť na miestnu náboženskú obec. Určité povinnosti voči svojim poddaným mal zemepán. Pomoc poskytovali dobročinné spolky v mestách, svojpomocné profesijné združenia – cechy a banícke bratské pokladnice.

Cirkev spájala svoju evanjelizáciu s charitatívnou činnosťou. Stavala chudobince, sirotince a útulne pre pocestných kresťanov, postupne aj nemocnice, kláštory, školy a univerzity. Vysokou špecializáciou ústavov sa mohli pochváliť najmä židovské náboženské obce, ktoré mali spravidla vlastný chudobinec, starobinec, sirotinec, nemocnicu, školu a detskú opatrovňu, niekedy aj ľudovú kuchyňu, ako aj spolky na podporu rôznych skupín ľudí v núdzi.

Duchovní alebo bohatí jedinci sa starali o nevyhnutné hmotné zabezpečenie starších ľudí. Obec mala povinnosť postarať sa o chudobných a chorých (ktorí nemohli pracovať) a poskytnúť im stravu a zaopatrenie v nemocnici, pokiaľ sa im nedostala pomoc z iných (dobročinných) zdrojov. Z histórie sú známe aj prípady, kedy sa tento „nástroj“ používal aj na zbavenie sa privandrovalcov a osôb v obci nechcených, ktorých poslala do ich domovskej obce a na jej

náklady. Štát uplatňoval svoju mieru starostlivosti najmä prostredníctvom poisťných systémov (známe Bismarckove reformy).

Charita a samospráva boli v období po 2. svetovej vojne prepojené. Marxistická ideológia ovplyvňovala aj štát, ktorý výrazne zasahoval do sociálnej politiky. V tomto období dochádzalo k predlžovaniu ľudského veku pri súčasnom poklese natality. Macháček (1972, s. 41) konštatoval, že v kapitalistických krajinách sa výskum zameriaval na prispôsobenie starobe, čo sa zhoduje s orientáciou sociálnej politiky na charitatívne a podporné činnosti. Konštatoval, že sociálny výskum v socialistických štátoch sa orientoval na komplexnú analýzu predĺženia ekonomických a sociálnych aktivít starších ľudí. Ďalšou charakteristikou rodinného života po 2. svetovej vojne bolo oddelené žitie dospelých detí a ich rodičov. Pokiaľ sa osamelo žijúci senior nepostaral sám o seba, bol umiestnený v domove dôchodcov. Popri domovoch dôchodcov boli preferované aj kluby dôchodcov, ktoré mali byť najmä pre aktívnych dôchodcov náhradou „pretrhnutých“ rodinných väzieb. Pisca (1984) v tejto súvislosti konštatoval zužovanie času spolužitia prvej a tretej generácie, ako aj skracovanie času na dialóg a vzájomné porozumenie medzi generáciami a z toho prameniaca pocit osamelosti príslušníkov najstaršej generácie.

Fenomén viacgeneračných rodín postupom času strácal na význame. Ondrejkoš a Majerčíková (2006, s. 22) konštatujú, že „v dôsledku predlžovania strednej dĺžky ľudského života a znižovania počtu detí v rodine majú ľudia dnes viac vertikálnych a menej horizontálnych rodinných vzťahov, čo znamená, že spôsob rodinného života zahŕňa čoraz častejšie viac generácií, ale čoraz menej členov (príslušníkov) tej istej generácie. Tak sa neraz stáva, že príslušníci viacerých generácií (dokonca i štyroch) žijú súčasne (v rôznych rodinách)“. Haškovcová (2010) zase poukazuje na zmeny v poľnohospodárskej rodine, resp. na vymretie modelu európskej poľnohospodárskej rodiny, ktoré bolo spôsobené priemyselnou revolúciou, rozvojom výroby koncentrovanej do miest, čo spôsobilo delenie a odlučovanie generácií, kedy mladší opúšťali starších a odchádzali z vidieka do miest. Tesnosť vzťahov medzi generáciami bola výrazne ovplyvňovaná ekonomikou a priemyslom. Možný (1999) v tejto súvislosti konštatuje, že súdržnú stabilnú viacgeneračnú rodinu s viacerými deťmi možno vnímať ako retrokonštrukt, bez základu v historickej skutočnosti.

Výmena podpory medzi dospelými a ich rodičmi

Vzťahy medzi dospelými a ich rodičmi sú bohaté na zdroje, to znamená, že obe strany sú navzájom závislé od podpory v každodennom živote a v krízových životných situáciách. Interpersonálne väzby starších dospelých a ich detí sa často vykresľovali ako pokladnica, odkiaľ si možno vybrať potrebnú pomoc. Takáto ekonomická metafora pre vzťahy starnúcich rodičov s deťmi môže byť čiastočne platná v krajinách, kde rozdiely vo verejných programoch pre

starších činia rodiny hlavným zdrojom podpory. Systémy sociálnej starostlivosti vo vybraných štátoch Európy a USA uvádzame nižšie v texte.

Rodičia navyše poskytujú množstvo foriem podpory aj opory svojim vyrasteným deťom až do posledných rokov života, kedy sa tok podpory môže obrátiť. Väčšina generačnej podpory prúdi smerom nadol, od rodičov k potomkom. Rodičia poskytujú obvykle finančné dary a pôžičky a praktickú oporu vyrasteným deťom. Rodičia zároveň poskytujú množstvo nemateriálnej pomoci vrátane rád, emocionálnej opory či spoločnosti. Rodičia však neponúkajú všetkým vyrasteným potomkom rovnakú úroveň asistencie, tá môže byť ovplyvnená kvalitou citových väzieb, ako aj vzdialenosťou obydli detí a rodičov a pod. Fingerman et al. (2009) navrhli model medzigeneračnej podpory, ktorý vysvetľuje prospech, ktorý môžu rodičia prežívať pri pomáhaní potomkovi, ako aj odozvy na potreby potomka. Pri vyberaní spomedzi potomkov sa rodičia zvyčajne podujmú k podpore, ktorá je osobne prospešná v prítomnosti (t. j. pomoc dieťaťu, ktoré milujú), ktorá uspokojuje každodenné potreby dieťaťa, alebo jeho potreby v budúcnosti (t. j. pomoc vyrastenému dieťaťu, ktoré neskôr pomôže s potrebami rodiča), alebo v reakcii na problémy vyrasteneho dieťaťa (Fingerman et al., 2009; Suitor et al., 2006). Takéto typy správania môžu odrážať správanie súvisiace so starostlivosťou a zabezpečovaním zaužívanými v skoršom veku, ktoré pretrvávajú aj potom, ako deti vyrástli. Nedávna izraelská štúdia ukázala, že životaschopní starí židovskí rodičia sa pomáhaním svojim vyrasteným deťom usilovali o rozšírenie svojej roly rodiča (Levilzki, 2009). Po desaťročiach investícií do rodičovskej roly môžu rodičia svoje vyrastené deti vnímať ako odraz svojich vlastných výsledkov v úlohe rodiča. Rodičia môžu stále pokladať svoje vyrastené deti za rozšírenie ich samých. Z výskumu zaoberajúceho sa rôznymi etnickými skupinami v USA tiež vyplynulo, že rodičia pomáhajú tým vyrasteným deťom, ktoré považujú za najúspešnejšie (Fingerman et al., 2009; Lee a Aytec, 1998), alebo tým, s ktorými ich viaže obzvlášť pevná väzba (Suitor et al., 2006).

Rodičovská podpora tiež odráža túžbu naplniť potreby detí. V súčasnosti môžu rodičia situáciu vnímať tak, že potomkovia vyžadujú viac pomoci než v minulosti. Analýza rodičov a náhodne vybraného dieťaťa v rámci Národného prieskumu rodiny a domácností, ktorý sa uskutočnil v roku 1988, dokázala, že menej ako polovica (46 %) rodičov poskytla radu za posledný mesiac a iba tretina poskytla praktickú pomoc (Eggebeen, 1992). Novšie dáta (Fingerman et al., 2009) odhalili, že 75 % potomkov dostávalo rodičovskú radu a takmer 50 % praktickú pomoc každý mesiac. Súčasná rodičovská podpora môže odzrkadľovať povahu príležitostí a sociálnych štruktúr mladej dospelosti. Mladí dospelí³ zo strednej triedy dostávajú rodičovskú podporu počas

---

³ Mladými dospelými rozumieme osoby vo veku 20 – 30 rokov.

predĺženého štúdia a „objavovania“, môžu na skúšku pracovať v niekoľkých zamestnaniach alebo vyskúšať rôzne profesie, prejsť sledom vzťahov alebo životných podmienok. Mladí dospelí z pracujúcej triedy potrebujú podporu od rodičov ako vyváženie neistých a slabo platených zamestnaní, ktoré poskytujú málo výhod alebo zahŕňajú nepravidelné pracovné zmeny. Povaha rodičovskej podpory sa teda mení v závislosti od socioekonomických pomerov, mladí dospelí v rôznych podmienkach však rodičovskú podporu dostávajú.

Perspektíva priebehu života naznačuje, že sa trajektória medzigeneračnej podpory posúva naprieč dospelosťou. Typický model sa môže zmeniť z rodičovskej investície do potomkov počas ranej dospelosti⁴ na vzájomný rešpekt a recipročné výmeny v strednom období života a na krátke obdobie, kedy na konci života rodičia vyžadujú intenzívnu starostlivosť od potomkov. Tento predpoklad podporujú dôkazy (v SR sa jedná napríklad o zistenia Ondrejoviča a kol., 2007; Repkovej a kol., 2010 a pod.). Mladší dospelí dostávajú viac podpory než starší potomkovia, dokonca aj pri skúmaní rozdielov v zdravotnom stave a veku rodičov (Aquilino, 2006; Fingerman et al., 2009). Štúdie v Európe i USA tiež pozorovali väčšiu rodičovskú podporu v spojitosti so stavmi, ktoré prevládajú v ranej dospelosti vrátane študentského stavu (Attias, Donfut, Wolff, 2000; Schoeni, Ross, 2005), slobodného rodinného stavu (Eggebeen, 1992; Fingerman et al., 2010), spoločného bývania s rodičmi (Schoeni a Ross, 2005) alebo náročnej starostlivosti o svoje vlastné mladé deti (Casper a Bianchi, 2002). Podpora zo strany starších smerom k mladším prichádza aj v role starých rodičov. Kocsisová (2011) realizovala pološtruktúrované rozhovory so 14 respondentkami-seniorkami (vo veku 60 a viac rokov) za účelom identifikácie starorodičovskej roly. Zistila, že všetky respondentky považujú za dôležité, aby sa stará matka zúčastňovala na výchove vnúčat. Ako spôsoby, ktorými by sa mali staré matky zúčastňovať na výchove vnúčat, uviedli ženy, ktoré nie sú starými matkami, rozhovor s vnúčatami, *vzdelávanie vnúčat, dávať dobrý príklad a vedenie k náboženstvu*. Ženy, ktoré sú starými matkami, uvádzali spôsoby – *poradiť a usmerňovať vnúčatá, dávať dobrý príklad a viesť k náboženstvu*. Respondentky oboch skupín (s vnúčatami i bez vnúčat) sa zhodli na tom, že starý rodič by mal odovzdávať morálne a rodinné hodnoty svojim vnúčatám. Respondentky, ktoré sú starými matkami, dodali, že starý rodič by mal svoje vnúčatá viesť aj k duchovným hodnotám a k dôležitosti vzdelávania.

Teoretici navrhli obdobie filiálnej dospelosti po dosiahnutí tridsiateho roku veku detí, kedy potomkovia prestávajú prijímať podporu od rodičov a vzťahy sa zakladajú na vzájomnej výmene a rešpekte. Filiálna dospelosť je

---

⁴ Termínom raná dospelosť označujeme rovnako osoby vo veku 20 – 30 rokov.

charakteristická podporným a opatrujúcim vzťahom medzi dospelými deťmi a ich rodičmi, zahŕňajúca porozumenie potrebám druhých. Nie je jasné, či individuálne rozdiely prevládajú, keď sú vyrastené deti po tridsiatke, alebo či výskumníci jednoducho neprimerane stanovili faliálnu dospelosť. S ohľadom na rôznorodosť spôsobov môžu niektorí potomkovia zostať závislými až do dospelosti⁵, zatiaľ čo niektorí sú vo veku 30 rokov už samostatní.

Zjavná časová postupnosť generačnej podpory počas doby trvania vzťahu⁶ sa zhoduje s modelom, ktorý naznačuje, že krízové situácie môžu prevyšovať osobne prospešné modely podpory. Zvyčajne poskytujú väčšiu podporu skôr rodičia potomkovi než naopak, ale keď sa u rodičov objaví krízová situácia alebo pretrvávajúce zdravotné problémy, generačný tok podpory sa mení. Vo väčšine rodín rodičia, ktorých zdravotný stav sa postupne zhoršuje, ponúkajú menej podpory potomkom, ktorým sa tak zväčšuje rozsah úloh, ktoré pre rodičov vykonávajú (Fingerman et al., 2007). Dospelé deti môžu dostávať od rodičov podporu emocionálnu aj inštrumentálnu, ktorá slúži na osobný prospech jednotlivca, situácia sa mení v čase rodinnej krízovej udalosti (obvykle spojenej so zdravotným stavom rodiča/rodičov), kedy sa tok podpory a opory mení smerom od detí k rodičom, pričom podpora a solidarita s rodičom/rodičmi môže mať pre dieťa ambivalentné charakteristiky.

Potomkovia v strednom veku, ktorí musia podporovať starnúcich rodičov, zvyčajne tiež majú svoje vlastné dospelé deti. Predpoklad tzv. sendvičovej generácie, kedy sa stredná generácia stará o mladé deti a starších rodičov, resp. praprarodičov, je známa aj na Slovensku. V totalitnom režime bolo umiestnenie seniora do pobytového zariadenia vnímané ako morálne zlyhanie detí, vtedy sendvičová stratégia žien strednej generácie⁷ spôsobovala ich časté somatické problémy či psychické vyčerpanie. Napriek všetkému je pomerne bežným javom tzv. ústredná generácia (z angl. „pivot“ generation), ktorá striedavo upriamuje svoju pozornosť na požiadavky zhora (od starnúcich rodičov) aj zdola (od vyrastených detí). Sendvičovou aj ústrednou generáciou rozumieme zhodne reprezentantov strednej generácie, ktorá poskytuje pomoc a podporu mladej rodine a zároveň poskytuje starostlivosť o vlastných rodičov. V týchto situáciách je hlavnou otázkou to, či sú zdroje premiestnené od mladšej

---

⁵ Dospelosť chápeme ako obdobie, vrchol zrenia určitých funkcií, biologických, emocionálnych, sociálnych, kognitívnych, v intervale od 18, resp. 20 rokov do 60, resp. 62 rokov – hranica stanovená vznikom nároku na starobný dôchodok pre ženy a mužov v SR.

⁶ Vzťahom rozumieme vzájomnú interakciu medzi dvoma a viacerými osobami sprevádzanú emocionálnym podfarbením (pozitívnym alebo negatívnym), prípadne závislosťou a zodpovednosťou.

⁷ Generácia je skupina ľudí rovnakého veku, ktorá prežila (či prežíva) rovnaké historické skúsenosti.

generácie ku staršej, keď u rodičov nastane úpadok zdravia. Štúdie v USA a Británii naznačujú, že dospelí v strednom veku skôr rozširujú svoj čas a energiu vynaložené pri poskytovaní podpory rodine, keď sa zvýšia potreby rodičov, než odoberajú zdroje mladšej generácii (Fingerman et al., 2010; Grundy a Henretta, 2006). Napriek tomu môže stredná generácia dospieť do bodu, kedy podporu nemožno rozšíriť a prichádza k rozhodnutiam menej podporovať vyrasteného potomka alebo umiestniť zostarnutého rodiča do zariadenia sociálnych služieb s celoročným pobytom.

Zaujímavým faktom je aj tzv. intimita na diaľku, kedy medzigeneračné vzťahy nie sú narušené ani vzdialenosťou obydli rodičov a dospelých detí. Seniori preferujú oddelené bývanie (Hrozenská, 2006; Haškovcová, 2010) až do momentu, kedy nepotrebujú intenzívnu pomoc ďalšej osoby.

Repková et al. (2010) a Marková (2007, 2012) poukazujú na zmenu tradičného konceptu nukleárnej rodiny smerom ku interaktívnemu modelu viacerých identít, kedy každý člen rodiny disponuje vlastnými preferenciami na sebaurčenie. Ide o typ rodiny (rodičov a detí), kde jedinečnosť a odlišiteľnosť jednotlivca, jeho zostávanie samým sebou v rôznych stavoch a situáciách v priebehu života je rešpektované oboma generáciami navzájom. Autori ďalej odporúčajú realizovať komparatívne výskumy, ktoré by mali poodhaliť porozumenie toho, ako sa v rodine tvoria rozhodnutia týkajúce sa starostlivosti a dôvody, ktoré k nim vedú.

Opatrovateľské príbuzenské vzťahy

Hoci je každodenná podpora potomka normatívnym modelom, populárna náuka (na rozdiel od vedeckej náuky, resp. vedecko-náučného štýlu sprostredkovania odborných informácií) často umiestňuje opatrovanie staršieho rodiča do centra tohto vzťahu. Pavelová a Tvrdoň (2006) taktiež poukazujú na možnosti rozvoja podpory v prirodzenom prostredí v komunite, ktorá by mala podporovať aj rozvoj príbuzenských vzťahov. Dôraz na opatrovatelstvo odzrkadľuje dôležitosť tejto starostlivosti v systéme verejného zdravotníctva krajiny. Napriek tomu je obdobie starostlivosti o staršieho človeka v životnom cykle väzby medzi rodičom a potomkom zvyčajne krátke, predovšetkým v porovnaní s dekadami, kedy je pravdepodobné, že obe strany sú v dobrom zdravotnom stave. Fingerman et al. (2010), podobne Grundy a Henretta (2006), zistili, že (v akomkoľvek čase) v USA alebo Británii sa iba pätina dospelých v strednom veku zapája do opatrovania staršieho rodiča. Nedávna celonárodná americká štúdia zdokumentovala, že väčšina starostlivosti o staršieho človeka zahŕňa vyrastené dieťa ako poskytovateľa starostlivosti rodičovi. Tento model je posunom oproti predošlej dekáde, kedy bol najbežnejším poskytovateľom starostlivosti partner (Wolff a Kasper, 2006). Potomkovia vyplňajú toto miesto aj z toho dôvodu, že je menej pravdepodobné, že sú rodičia v starobe zosobášení

alebo majú partnera, sú napríklad ovdovelí a pod. Podľa zistení Repkovej a kol. (2010) a situácií na Slovensku viac ako 40 % opatrojúcich v rodinách bolo v pozícii dospelého dieťaťa.

Longitudinálne modely medzigeneračnej podpory sú náročné a venuje sa im málo pozornosti. Niektorí starší dospelí trpia prudkými úpadkami fyzického stavu či kognitívnych schopností. Postihnutie skôr narastá prostredníctvom stále sa zhoršujúceho kumulatívneho procesu v priebehu chronického ochorenia, ktoré môže dosiahnuť svoj vrchol v zreteľnej kríze, vďaka ktorej sa vzťah posúva do takého, ktorý možno definovať ako opatrovatel'stvo. Ako takí prechádzajú rodičia od samostatnosti k narastajúcej závislosti od vyrastených detí počas niekoľkých rokov. Veľký podiel opatrovatel'stva aj v podmienkach SR zahŕňa starostlivosť o ľudí postihnutých demenciou. Mnoho chronických ochorení však so sebou prináša slabosť alebo rôzne druhy postihnutí, ktoré od potomka vyžadujú najmä praktickú starostlivosť. Neformálni opatrovatelia a opatrovatel'ky sú považovaní za spoluposkytovateľov starostlivosti. Slovensko zaviedlo dávku na priamu kompenzáciu (príspevok za starostlivosť) neformálnych opatrovatel'ov. Filozofia zavedenia dávky reflektuje tak princíp charitatívny (morálne súcítenie s opatrovatel'mi, ktorým je kompenzovaná ich starostlivosť a samotný význam ich aktivít), ako aj princíp trhový, ktorý zabezpečuje užívateľovi možnosť výberu s pozitívnym dopadom na jeho opatrovatel'a. Výška dávok však nezabezpečuje opatrovatel'ovi slušnú životnú úroveň. Problematické sú aj služby, ktoré by mali byť určené pre opatrovatel'ov. Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách definuje tzv. odľahčovaciu službu, ktorú je však potrebné do povedomia obyvateľ'ov ďalej etablovať.

Systém sociálnej starostlivosti vo Švédsku napríklad ponúka starším dospelým pomoc pri nakupovaní, podávaní liekov, doprave a upratovaní (Sundstrom et al., 2006). V škandinávskych krajinách je prístup občanov k službám zodpovednosťou štátu. Výkon opatrovatel'skej činnosti zo strany rodinných príslušníkov je realizovaný zamestnaním opatrovatel'ov verejnou agentúrou (Švédsko, Fínsko), vrátane štedrého balíka podporných opatrení s rovnakými sociálnymi právami, ako majú formálni opatrovatelia. Zároveň tieto krajiny dosiahli najvyššiu úroveň účasti žien a starších ľudí na pracovnom trhu (Repková a kol., 2010, s. 185). Stredná a západná Európa (Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia) viaže práva občanov k prístupu k službám na zamestnanie a na potreby s rôznou mierou regulácie. V USA navyše možno pozorovať značnú variabilitu v modeloch podpory, pričom niektorí rodičia alebo potomkovia sa do výmeny podpory zapájajú viac ako iní. Vysvetlenia variability v podpore môžu vychádzať z modelov reciprocity. Štúdie napríklad dokázali, že dospelí, ktorí v mladej dospelosti dostali podporu od svojich rodičov, sú náchylnejší poskytovať starostlivosť svojim starnúcim rodičom v budúcnosti (Silverstein et al., 2002). Napriek tomu by bola striktná

ekonomická interpretácia tohto vzťahu ako „odplaty“ príliš zjednodušená. Hoci sú vzťahy medzi dospelými často založené na normách reciprocity, myšlienka priameho splatenia dlhov rodičom je nepravdepodobná.

Skôr než snahy o udržanie recipročnej rovnováhy môže spojenie v medzigeneračnej podpore od jedného bodu v čase po druhý odzrkadľovať tretie faktory, ako charakteristika potomkov alebo vzťahu. Rodičia v strednom veku napríklad poskytujú značnú pomoc potomkovi, ktorého považujú za úspešného, prostredníctvom investície do vzdelania alebo iných foriem praktickej podpory. Rodičia sú tiež náchylní obrátiť sa na tohto úspešného potomka s ich vlastnými potrebami starostlivosti v starobe. Podobne ženy dostávajú od rodičov viac podpory v ranej mladosti a sú náchylnejšie poskytnúť starostlivosť v neskoršom živote.

Modely rodičovskej podpory aj opory sa ďalej rôznia v závislosti od rasy, kultúry a rodinnej štruktúry. Hispánci a čierni Američania sa napríklad hlásia k vyšším normám príbuzenskej povinnosti podporovať starnúcich rodičov než bieli Američania (Swartz, 2009). Kvalitatívna štúdia starších rodičov v štyroch etnických skupinách (afroamerickej, kambodžskej, filipínskej a latinskoamerickej) odhalila významnú zložitosť názorov a preferencií v súvislosti s podporou (Becker et al., 2003). Afroamerickí starší dospelí boli náchylní ponúkať svojim deťom bývanie a požadovať od nich istý stupeň nezávislosti. Kambodžskí starší sa naopak nast'ahovali ku svojim deťom a považovali tento model za normatívny. Normy podpory sa tiež líšia v závislosti od rodinnej štruktúry. Ganong a Coleman (1999) zistili, že dospelí sa hlásia k menšej povinnosti starať sa o nevlastného ako o biologického rodiča. V spoločnostiach, ktoré ponúkajú štruktúry formálnej podpory pre starších dospelých, môžu potomkovia rodičom ponúknuť spoločnosť, no nemusia sa zapájať pri uspokojovaní ich fyzických potrieb (Sundstrom et al., 2006). V stručnosti sú normy poskytovania starostlivosti starším ovplyvnené mnohými faktormi a odrážajú skoršie modely vo vzťahoch, kultúrnych predstavách a dostupných zdrojoch.

Edukačná rovina medzigeneračných vzťahov

Na tomto mieste poukážeme na dve zásadné línie (celoživotné učenie a dlhodobá starostlivosť o seniora) v ďalšom kreovaní medzigeneračných vzťahov a medzigeneračnej solidarity.

Medzigeneračné vzťahy predstavujú tému, ktorá v sebe odráža kľúčový koncept vývoja edukačnej paradigmy – celoživotného učenia. Medzigeneračné vzťahy je možné realizovať len vo vzájomnej interakcii, vďaka ktorej sa zabezpečuje prenos spoločenských hodnôt, postojov, zvykov, vedomostí aj zručností.

Veteška (2012) vyčleňuje edukačnú rovinu medzigeneračných vzťahov, pričom konkretizuje medzigeneračnú rovnosť, medzigeneračný konflikt, medzigeneračnú mobilitu a medzigeneračný kontrakt. Kontrakt alebo zmluvu chápe ako spôsob nakladania s určitou generáciou potom, čo splnila svoju spoločensko-ekonomickú úlohu a je vystriedaná ďalšou generáciou. Zdôrazňuje jej dynamickosť, ktorá vedie k zmenám, sociálnym, politickým, kultúrnym, ako aj k zmene edukačných systémov.

Medzigeneračná skúsenosť, resp. priama medzigeneračná skúsenosť sa stáva nosným princípom európskych vzdelávacích stratégií (Európa 2020, Akčný plán stratégie celoživotného vzdelávania, 2011 a pod.). Prostriedkom k dosahovaniu medzigeneračnej solidarity je práve medzigeneračná výuka, rodinná výchova, či vzdelávanie seniorov. Medzigeneračné vzdelávanie sa deje prostredníctvom formálneho (vo vzdelávacích inštitúciách, s presne definovanými cieľmi a obsahmi) a neformálneho vzdelávania (mimo formálnych vzdelávacích inštitúcií). Napriek tomu v oboch oblastiach ešte stále možno sledovať rezervy, napr. v začleňovaní modulov medzigeneračného vzdelávania do študijných programov vysokých škôl, najmä v oblasti psychológie, sociálnej práce, medicíny, architektúry, práva i učiteľstva, v slabej, takmer žiadnej začlenenosti tejto problematiky v oblasti rodinnej či občianskej výchovy na ZŠ a pod.

Záver

Hetteš (2011) v odvolávaní sa na materiál: Social participation and social isolation (2010) konštatuje, že Slovensko patrí medzi krajiny s najviac narušenými vzťahmi medzi generáciami.

Vzťahy (nielen) medzi rodičmi a deťmi majú rôznu variabilitu a dynamiku. Tok podpory a opory prúdi obvykle oboma smermi, najmä v závislosti od zdravotného stavu spomínaných aktérov.

Zároveň základom všetkých snažení v oblasti vzťahov medzi dospelými deťmi a ich rodičmi, ktorých zdravotný stav si vyžaduje pomoc ďalšej osoby, je zosúladenie rozdielov medzi potrebami a očakávaniami opatrovateľov a opatrovaných. Rovnako tak treba zmenšiť vzdialenosť medzi profesionálnymi a neformálnymi opatrovateľmi v spolupráci, v delení zodpovednosti a pod. Je nevyhnutné posilniť postavenie neformálnych opatrovateľov, ich spoločenské uznanie, podporné opatrenia pri ich aktivitách ako aj ich ekonomickú podporu. Priestor sa tu otvára tak pre zástupcov z radov politikov a legislatívco, ako aj pre tzv. pomáhajúce profesie, osobitne vzdelávacie inštitúcie vychovávajúce a pripravujúce pre prax pomáhajúcich pracovníkov, či už sociálnych pracovníkov, pedagógov, psychológov, lekárov a ďalších.

Napriek tomu, že spomínaný škandinávsky model nemusí zodpovedať realitám Slovenska, najmä jeho ekonomickej perspektíve, s rozpočtovými deficitmi, s preferenciami viac súkromného financovania dlhodobej starostlivosti s trhovo orientovanými riešeniami a iné, ďalšou zásadnou sociálno-politickou úlohou na Slovensku je zvýšiť zamestnanosť (vekovej kohorty 55 – 64-ročných) osôb v preddôchodkovom veku. Za úvahu stojí fakt zosúladenia zamestnateľnosti strednej generácie a dlhodobej starostlivosti o starších ľudí. Je potrebné formálnu starostlivosť uznať ako riadnu pracovnú aktivitu aj vzhľadom na to, že obdobné úkony starostlivosti sú realizované taktiež vo sfére formálnej. Finančné zabezpečenie formálnych aj neformálnych opatrovateľov v SR je nízke. Repková a kol. (2010, s. 191) uvádzajú, „že stav a platy profesionálov sú nižšie ako postavenie a platy profesionálov, ktorí sa starajú o deti“. Takéto nastavenia povedú k ešte väčším problémom v budúcnosti v oblasti profesionálneho zabezpečenia dlhodobej starostlivosti o starších ľudí. Napriek týmto problémom musia byť za každých okolností dodržiavané ľudské práva a zachovaná ľudská dôstojnosť starších ľudí. Podľa Gabrielovej (2011) je potrebné v súvislosti s ľudskou dôstojnosťou zamerať pozornosť dvomi smermi. Na jednej strane musí opatrovateľ rešpektovať svoju dôstojnosť a na strane druhej dôstojnosť opatrovaných – starších ľudí. Z tohto dôvodu je starostlivosť o starších ľudí založená na rešpekte k dôstojnosti všetkých ľudí.

Medzigeneračné vzťahy a ich perspektíva na Slovensku sa bude odvíjať od istých historických skúseností, od ekonomických a materiálnych podmienok rodín a v neposlednom rade od osobných preferencií konkrétnych aktérov. To, čo však majú v rukách vzdelávateľa tzv. pomáhajúcich pracovníkov, je podpora a posilnenie medzigeneračného učenia, ako jedného z pilierov tzv. znalostnej spoločnosti. Je preto na nich samotných ako sa danej úlohy zhostia.

LITERATÚRA

- AMATO, P. R. 2000. The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, vol. 62, p. 1269-1287.
- AQUILINO, W. 2006. Family relationships and support systems in emerging adulthood. In Arnett, J. J., Tanner, J. L. (Eds.). *Emerging adults in the America: Coming old age in the 21st century*. Washington, DC.: American Psychological Association, p. 193-217.
- ATTIAS-DONFUT, C., WOLFF, F. C. 2000. The redistributive effects of generational transfer. In Arbur, S., Attias-Donfut, C. (Eds.). *The myth of generational conflict: The family and state in ageing societies*. New York : Routledge, p. 22-46. ISBN-10: 0415207703.
- BECKER, G., BEYENE, Y., NEWSOM, E., MAYEN, N. 2003. Creating continuity through mutual assistance: Intergenerational reciprocity in four ethnic groups. *Journals of Gerontology: Social Sciences*. vol. 58, p. 151-159.

- CASPER, I. M., BIANCHI, S. M. 2002. *Continuity and change in the American family*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. ISBN 0761920080.
- EGGEBEEN, D. J. 1992. Family structure and intergenerational exchanges. *Research on Aging*. vol. 14, p. 427-447.
- FINGERMAN, K. L. 2000. "We had a nice little chat": Age and generational differences in mothers and daughters descriptions of enjoyable visit. *Journals of Gerontology: Psychological Sciences*. vol. 55, p. 95-106.
- FINGERMAN, K. L. 2002. *Mothers and their adult daughters: Mixed emotions, enduring bonds*. Amherst, New York: Prometheus Books. ISBN 159102028X.
- FINGERMAN, K. L., HAY, E. L., BIRDITT, K. S. 2004. The best of ties, the worst of ties: Close, problematic and ambivalent relationships across the lifespan. *Journal of Marriage and Family*. vol. 66, p. 792-808.
- FINGERMAN, K. L., HAY, E. L., KAMP-DUSCH, C. M., CICHY, K. E., HOSTERMAN, S. 2007. Parents and offsprings perceptions of change and continuity when parents experience the transition to old age. *Advances in Life Course Research*. vol. 12, p. 275-306.
- FINGERMAN, K. L., MILLER, L. M., BIRDITT, K. S., ZARIT, S. 2009. Giving to the good and the needy: Parental support of grown children. *Journal of Marriage and Family*. vol. 71, p. 1220-1233.
- FINGERMAN, K. L., PITZER, L. M., CHAN, W., BIRDITT, K. S., FRANKS, M. M., ZARIT, S. 2010. Who gets what and why: Help middle-aged adults provide to parents and grown children. In *Journals of Gerontology: Series B. Psychological Sciences and Social Sciences*. [on-line]. vol. 66B, p. 87-98 [citované 2012-04-23]. Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3031309/?tool=pmcentrez>.
- GABRIELOVÁ, J. 2011. Ľudská dôstojnosť v sociálnej práci. In *Politiky a paradigmata sociálnej práce. Co jsme zdédili a co s tím uděláme?* Sborník z konference. Zlín: UTB, s. 94-103. ISBN 978-80-7318-994-5.
- GANONG, L. H., COLEMAN, M. 1999. *Changing families, changing responsibilities: Family obligations following divorce and remarriage*. New York: Lawrence Erlbaum Publisher. ISBN-10: 0805826912.
- GRUNDY, E., HENRTTA, J. C. 2006. Between elderly parents and adult children. A new look at the "sandwich generation". *Aging and Society*. vol. 26, p. 707-722.
- HAGESTAD, G. O., UHLENBERG, P. 2007. The impact of demographic changes on relations: A comparative perspective. In SCHAIE, K. W., UHLENBERG (Eds.). *Social structures: Demographic changes and the well-being of elder persons*. New York: Springer, s. 239-261. ISBN 0826124070.
- HAŠKOVCOVÁ, H. 2010. *Fenomén stáří*. Praha: Brain team. 978-80-87109-19-9.
- HETTEŠ, M. 2011. Narušené medzigeneračné vzťahy. In: Mátel, A., Janechová, L., Roman, L. (eds.) *Sociálna patológia a intervencia sociálnej práce*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: VŠ zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, p. 224-242. ISBN 978-80-8132-018-7.
- HROZENSKÁ, M. 2006. *Kvalita života osôb vyššieho veku ako predmet záujmu sociálnej práce*. Trnava: FZaSP TU. 167 s. Nepublikovaná dizertačná práca.
- HROZENSKÁ, M. <tina@hrozenska.sk> 2012-02-01. Informácie a štatistické údaje o sporoch z oblasti rodinného práva. E-mail adresátovi Hostovecká Zuzana <zuzana.hostovecka@justice.sk>.
- KOČSISOVÁ, M. 2011. *Starorodičovstvo očami žien vybranej vekovej skupiny*. Nitra: FSVaZ UKF, 2011. 100 s. Nepublikovaná diplomová práca.

- LEE, Y. J., AYTAC, I. A. 1998. Intergenerational financial support among Whites, African, Americans and Latinos. *Journal of Marriage and Family*. vol. 60, p. 426-441.
- LEVITZKI, N. 2009. Parents are always parents: Parenting of adult children in an Israeli sample. *Journal of Family Psychology*, vol. 23, p. 226-235.
- MACHÁČEK, L., 1972. K niektorým aspektom sociálneho výskumu starých ľudí. In *Sociológia*, ISSN 0049 -1225, roč. 4, č. 1, s. 40-52.
- MARKOVÁ, D. 2007. *Predmanželská sexualita v kontextoch sexuálnej diverzity a variability*. Bratislava : Regent, 2007, p. 246. ISBN 978-80-88904-59-5.
- MARKOVÁ, D. 2012. *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch*. Nitra : Garmond, 2012, 262. s. ISBN 978-80-89148-76-9.
- MOŽNÝ, I. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha : SLON. 251 s. ISBN 80-85852-75-3.
- ONDREJKOVIČ, P. – MAJERČÍKOVÁ, J. 2006. Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine – kontinuita a zmena. Príspevok k diskusii o charaktere rodiny na Slovensku. In.: *Sociológia – Slovak Sociological Review*, Vol. 38, No.1, s. 5-30. ISSN 0049 - 1225.
- ONDREJKOVIČ, P. BEDNÁRIK, R., BIČAN, P., HROZENSKÁ, M., KOLESÁROVÁ, A. (ed.), KRÍŽANOVÁ, A., MAJERČÍKOVÁ, J., MARCINKOVÁ, D., MARKOVÁ, D., POLIAKOVÁ, E., ŠRAMOVÁ, B., ŠTRBOVÁ, M., TOMKA, M., TVRDOŇ, M. 2007. *Nitrianska rodina na prahu tisícročia*. Nitra : UKF, p. 174, ISBN 978-80-8094-448-3.
- PAVELOVÁ, E., TVRDOŇ, M. 2006. *Komunitná sociálna práca*. Nitra : UKF, 175 s. ISBN 80-8050-983-2.
- PISCA, L., 1984. Tendencie vo vývoji rodiny v socialistickej spoločnosti. In *Sociológia*. 1984, ISSN 0049-1225, roč. 16, č. 5, s. 481-487.
- REPKOVA, K. a kol. 2010. *Dlhodobá starostlivosť o starších ľudí na Slovensku a v Európe (I). Neformálna starostlivosť*. Kvalita. Bratislava : IVPR, 324 s. ISBN 978-80-7138-130-3.
- SARKISIAN, N., GERSTEL, N. 2008. Till marriage do us part: Adult childrens relationships eith their parents. *Journal of Marriage and Family*. vol. 70, p. 360-376.
- SCHOENI, R. F., ROSS, K. E. 2005. Material assistance from families during the transition to adulthood. In Settersten, R. A., Furstenberg, F. F., Rumbaut, R. G. (Eds.). *On the frontier of adulthood: Theory, research and public policy*. Chicago : The University of Chicago Press. p. 396-417. ISBN 0-226-74889-8.
- SILVERSTEIN, M., CONROY, S., WANG, H., GAIRRUSSO, R., BENGSTON, V. L. 2002. Reciprocity in parent-child relations over the adult life course. *Journal of Gerontology: Social Sciences*. vol. 57, p. 3-13.
- SILVERSTEIN, M., GANS, D., YANG, F. M. 2006. Intergenerational support to aging parents: The role of norms and needs. *Journal of Family Issues*. vol. 27, p. 1068-1084.
- SUITOR, J. J., SECHRIST, J. 2006. Within-family differences in mothers support to adult children. *Journals of Gerontology*. vol. 61B, p. 10-17.
- SUITOR, J. J., SECHRIST, J., PILLEMER, K. 2007. When mothers have favorites: Conditions under which mothers differentiate among their adult chidren. *Canadian Journal on Aging*. vol. 26, p. 85-110.
- SUNDSTROM, G., MALMBERG, B., JOHANSSON, L. 2006. Balancing family and state care: Neither, either, or both? The case of Sweden. *Ageing and Society*. vol. 26, p. 767-782.
- SWARTZ, T. T. 2009. Intergenerational family relations in adulthood: Patterns, variations and implications in the contemporary United States. *Annual Review of Sociology*. vol. 25, p. 191-212.

- TROLL, L. E. 1987. Mother-daughter relations across the lifespan. *Applied Social Psychology Annual*. vol. 7, p. 284-305.
- Veková štruktúra obyvateľstva SR. 2012. [on-line]. [cit. 2013-01-30]. Dostupné na: <http://portal.statistics.sk/files/KrajskeSpravy/KE/gender2012/1/1-demografia-14-17.pdf>
Veková štruktúra obyvateľstva, Štatistický úrad SR.
- VETEŠKA, J. 2012. Význam a vnímaní mezigeneračných vzťahů v edukačnóm kontextu. In.: Balogová, B. (ed.). 2012. *Medzigeneračné mosty – vstupujeme do roka medzigeneračnej solidarity*. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov : PU, p. 45-52. ISBN 978-801-555-0644-9.
- WILLSON, A. E., SHUEY, K. M., ELDER, G. H. 2003. Ambivalence in the relationship of adult children to aging parents and in-laws. *Journal of Marriage and Family*. vol. 65, p. 1055-1072.
- WOLFF, J. L., KASPER, J. D. 2006. Caregivers of frail elders: Updating a national profile. *The Gerontologist*. vol. 46, p. 344-356.
- Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine – úplné znenie.
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona o živnostenskom podnikaní.

Martina Hrozenská, pracuje na katedre sociálnej práce a sociálnych vied fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre od roku 2002. Profiluje sa najmä v oblasti sociálnej gerontológie a teórie sociálnej práce. Je autorkou viacerých publikácií s tematikou kvality života osôb vyššieho veku, sociálnej práce so staršími ľuďmi a učebníc gerontológie pre stredné odborné školy. Aktuálne sa vedecko-výskumne zaoberá otázkami vekové znevýhodnenia starších ľudí a sociálnej ochrany osôb trpiacich Alzheimerovou chorobou. V súčasnosti je členkou Slovenskej Alzheimerovej spoločnosti, Slovenskej gerontologickej spoločnosti a Slovenskej psychoterapeutickej spoločnosti.

Doc. PhDr. Martina Hrozenská, PhD.
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
FSVaZ UKF v Nitre
Kraskova 1
949 74 Nitra